

UNITĂȚILE MONETARE UTILIZATE ÎN CADRUL COMERȚULUI DINTRE ȚARA MOLDOVEI ȘI POLONIA (A DOUA JUMĂTATE A SEC. XVIII)

Valentin ARAPU

Relațiile comerciale dintre Țara Moldovei și Polonia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au fost influențate atât de conjunctura internațională cât și de dezvoltarea economică internă, inclusiv de cantitatea și circulația masei monetare. Deși în trecut, începând cu domnia lui Petru Mușat (1378-1393) și, terminând cu cea a lui Dabija Vodă (1661-1665), domnii Țării Moldovei au bătut monede proprii, totuși în perioada imediat următoare în principat au circulat diferite monede ale țărilor vecine sau mai îndepărtate.

Exportul de produse și mărfuri din Țara Moldovei a contribuit esențial la formarea rezervei de monedă metalică. Exporturile erau considerabile și mult mai superioare importurilor, dar în pofida acestei situații Dimitrie Cantemir remarca că în țară se simte „neconținut o lipsă de bani, măcar de și se trec preste hotar afară mai multe lucruri, decât cele ce se aduc în lăuntru”. Semnarea tratatului de la Kuciuk-Kainargi (21 iulie 1774) a favorizat dezvoltarea relațiilor comerciale interne, contribuind la creșterea numărului negustorilor, la înființarea noilor iarmaroace. Drept rezultat circulația monetară a devenit mai intensă, „aglomerându-se un număr tot mai mare de monede străine de aur, argint și bilon”. Astfel în anul 1814 suma banilor intrați în Moldova a fost de patru ori mai mare ca aceea ieșită pentru import. Rezerva metalică a țării era completată de pe urma încasării taxelor vamale de la negustorii străini, a percepției brudinei Nistrului, a staționării armatelor străine în țară.

În conformitate cu o practica mai veche, domnii Țării Moldovei băteau monede asemănătoare celor ale vecinilor pentru a le introduce mai ușor în circulație. Astfel, secolul fanariot, în viziunea lui Ioan D. Condurachi a constituit pentru Moldova „epoca haosului monetar”, deoarece în Principatele Române circulau peste 60 feluri de monede străine. Ceva mai târziu, între anii 1848-1859, circulau concomitent 80 de specii monetare de diferite origini și valori, unele dintre ele chiar ieșise deja din uz în țările lor de proveniență. În același timp circulația monetară din țară era apreciată drept foarte slabă. Existența unui număr mare de monede diferite, multe dintre ele fiind și substanțial deteriorate, a adus prejudicii serioase populației și dezvoltării comerțului. Domnii fanarioți nu au bătut monedă propriu zisă, dar numai medalii. Diversitatea monedelor aflate în circulație a cauzat și întrebuițarea în cadrul schimburilor comerciale a monedelor uzate sau chiar falsificate.

Majoritatea surselor gestionare, datate cu cea se-a doua jumătate a sec. XVIII, reflectă schimbările comerciale moldo-polone în baza utilizării în calitate de unitate bănească a leului și banului. Originea denumirii leului este controversată, cea mai verosimilă ipoteză este că ea derivă de la denumirea unei monede de argint olandeze, talerul-leu, aflată în circulație în Țara Moldovei pe parcursul secolelor XVI-XVIII, fiind și moneda cea mai cunoscută care servea la exprimarea tuturor bunurilor. În limba olandeză aceste monede erau denumite *leeuwen-daalders*, iar în latină *taleri leonis*, ceea ce însemna taleri cu leul. Acest tip de monedă a fost emis pentru prima dată în 1575, reprezenta o monedă cu diametrul de 40 mm, cântărind 28,50 g. Pe avers era reprezentat un cavaler în picioare cu un scut pe câmpul căruia era un leu ridicat în două labe. Pe revers era reprezentat același leu, sărind pe picioarele dinapoi. Acești taleri au pătruns în principatele române unde după imaginea de pe revers au fost numiți lei. Către mijlocul secolului al XVIII-lea talerii-leu au dispărut din circulație, păstrându-se numai denumirea lor. Treptat talerul-leu a fost înlocuit de talerul austriac, rămânând în continuare ca monedă de calcul. În perioada care ne preocupă un leu valora 40 parale sau 120 bani. În afară de funcția de calcul, leul a devenit și „principalul element al întregului sistem monetar, etalonul de măsură a valorii bunurilor”. Pentru estimarea valorică sunt relevante următoarele exemple: în anul 1776 brudina pentru traversarea Nistrului constituia 15 bani „de cal, bou, la car și căruța încărcată”; pentru un bou de negoț se percepea o taxă vamală de un leu, pe când pentru unul de jug se percepeau 88 de bani; prețul unei perechi de boi grași era de 25-30 lei; pentru 12 „părechi de cuțite” aduse din Lvov s-au plătit 4 lei 20 parale etc.

Un rol economic mai însemnat l-au jucat galbenul olandez și sfanțul austriac. Galbenul olandez reprezintă un ducat de aur care a fost emis începând cu anul 1587 și păstrându-și același tip neschimbat până în secolul XIX. Sfanțul (*Zwanziger*) este o monedă austriacă de argint în valoare de 20 de creițari, a fost emis începând cu anul 1754 până în 1856, păstrându-și de asemenea tipul neschimbat. Creițarul a fost pus în circulație la începutul secolului al XVI-lea, reprezenta o piesă de argint și măsura în diametru 24 mm, pe avers era înfățișat bustul regelui iar pe revers erau reprezentate trei scuturi cu steme.

În Polonia, începând cu secolul al XVI-lea, existau trei sisteme monetare: al Coroanei, lituanian și prusac. Unificarea lor s-a efectuat treptat pe parcursul anilor 1526-1578. Efectuarea calculelor a fost modificată esențial odată cu emiterea florinului „zloty” care se echivala cu un ducat. La finele secolului al XVII-lea talerul polonez a înregistrat o ușoară reducere în conținutul de metal nobil, dar prețurile stabilite la cursul acestei monede erau exprimate în groși. Groșul ca unitate de bază a sistemului monetar polonez va cunoaște o devalorizare progresivă.

Groșii au fost emiși pentru prima dată de către regele Sigismund I (1506-1548), reprezentau monede de argint pe aversul cărora era reprezentat capul regelui, iar pe revers piesa înfățișa o legendă pe patru rânduri care începe în modul următor: III (adică piesa de trei groșițe) GROSS(us) ARG(enteus) TRIP(lex) REGNI POLONIAE. Groșii erau bătuți în două orașe: Riga și Danzig, pe groșii bătuți la Riga legenda era CIVIS RIGAE, respectiv pe cei bătuți la Danzig era CIVI DANCZ(ig) sau GEDANE(ensis). Pe parcursul secolului al XVIII-lea, comparativ cu veacul anterior, zloții polonezi au avut o putere de circulație mult mai atenuată în Țara Moldovei. În anul 1752 un zlot vechi era echivalent cu 22 de parale, adică aproape doi la un leu. Dar în unele cazuri denumirea de zlot era atribuită și unei monede de o calitate mai înaltă deoarece în documente figurează zloți apreciați cu 110 bani. Diminuarea circulației zloților era însoțită și de utilizarea zloților nebătuți – imateriali – cărora nu li se adăuga nici un atribut, după cum nu se adăugă nici leului din perioada anilor 1750–1867, când a fost numai o monedă de socoteală. Cercetătorul Ioan D. Condurachi este de părerea că valoarea zlotului a început să scadă după anul 1700 când dispare ca monedă bătută și devine o monedă de socoteală.

Sub denumirea de „zlot” circulau în principatele române monede de aur care de fapt erau „ughiu de aur unguresc” și un ban de argint, un florin, căruia i se mai zicea și „zlot valach” sau „românesc”. Valoarea florinului este reflectată în multiple acte gestionare ale epocii, astfel în 1784 armeni galițieni exportau în Austria, inclusiv și teritoriile poloneze încorporate, 5.000 boi (fiecare la un preț de 25 florini, în total 125.000 florini), 6.000 vaci (fiecare la un preț de 10 florini, în total 60.000 florini), 1.000 cai (fiecare la un preț de 50 florini, în total 50.000 florini). În anul 1791, Polonia importa sare din Țara Moldovei în valoare de 153.000 de florini, ceea ce constituia echivalentul a 561.000 de zloți.

Unghiu, numit „galben unguresc”, s-a menținut în veacul al XVIII-lea în pofida concurenței din partea altor monede de aur. Denumirea de zlot o purta și piastrul turcesc care valora 80 de aspri. Din Polonia erau introduse în cantități mari astfel de monede ca pulturacii și șustacii.

Monedele utilizate cel mai des în cadrul tranzacțiilor comerciale moldo-polone erau groșii, se apropiau ca greutate de „grossi ruthenic ales”, fiind bătuți pentru Galiția și Polonia, după așa zisul sistem monetar „rusesc”. Groșii moldovenesci erau niște monede de argint și constituiau unitatea monetară în care se socoteau taxele. În „Catastihul vămilor Moldovei” pentru anul 1765 toate încasările vamale sunt estimate în „groși” și „aspri”, astfel un „gros” valora un leu vechi, însumând în sine 120 aspri.

Asprii sunt cunoscuți din secolul XIII, fiind de origine grecească și circulând în comerțul din regiunea Mării Negre. În secolul XVIII termenul

de „aspru” era întrebuințat „pentru a desemna moneda ban, mai ales în contabilitățile influențate de Turci”. Anume din acest considerent termenul apare în catastihul vămilor Țării Moldovei din 1765, „servind ca submultiplu al groșului”. Asprul reprezintă o monedă de aramă, fiind cunoscută sub numele de ban. De la finele secolului XVII, asprul devine submultiplul legal al piastrului turcesc, astfel 120 de aspri alcătuiau un piastru. Rapoartele consulare ruse reflectă că taxele vamale de la frontiera estică a Moldovei erau percepute cu indicarea simultană a sumelor în ruble și copeici cu alăturarea echivalentului în piaștri și aspri, astfel cursul valutar al epocii estima raportul de 1 piastru echivalent cu 0,60 ruble. În consecință, leul va fi o perioadă îndelungată confundat cu piastru turcesc, fiind compus tot din 120 de bani, iar banul era confundat cu asprul, mai ales de către străinii care traduceau termenul „ban” prin „aspru”. Confuzia era și mai vizibilă în secolul XVIII pe fundalul dispariției din circulație a banului, „rămânând o simplă expresie monetară, care servea drept submultiplu leului, dispărut și acesta din circulație”.

Adoptarea leului de calcul în Țara Moldovei a însemnat efectuarea plății efective în ducați de aur austrieci, ungurești, maghiari, olandezi. Echivalentul leului se exprima și în monede de argint: taleri imperiali (*crontaleri*), creițari austrieci, ruble rusești, taleri colonați spanioli. Aceste monede aveau atât cursuri oficiale cât și de piață. Diversitatea masei monetare nu putea împiedica serios efectuarea operațiilor comerciale moldo-polone deoarece negustorii practicau cu succes sistemul de polițe sau vexe. Același sistem de polițe era aplicat și în operațiile visteriei Țării Moldovei.

Bibliografie:

Angelescu I. N., *Histoire Economique des Roumains*, Tom premier, Genève-Paris, 1919.

Buzdugan Gh., Luchian O., Oprescu C.C., *Monede și bancnote românești*, București, 1977.

Cantemir D., *Descrierea Moldovei*, București, 2004.

Cazacu M., *Guerre et circulation monétaire: le cas des Pays Roumains (XVIIIe - XIXe siècles)*, în: „Guerre et société en Europe. Perspectives des nouvelles recherches”. Coordination générale: Prof. Émérite Dr André Courvisier, Prof. Dr. Dumitru Preda, Bucharest, 2004, p. 101-108.

Condurachi I.D., *Istoricul sistemelor monetare în țările române până la 1867* (Extras din „Buletinul Societății Numismatice Române. Revistă trimestrială pentru numismatică și științe auxiliare (BSNR)”, anul XVII, 1933), București, 1934.

Davies N., *Istoria Poloniei. Terenul de joacă al lui Dumnezeu. De la origini până în 1795*, Vol. I, Iași, 2014.

Documente privind istoria României, Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (Serie nouă), Rapoartele consulare ruse (1770–1796), vol. I. Din „Arhiva Politica Externă a Rusiei”, Moscova. Sub îngrijirea acad. A. Oțetea, București, 1962.

Ghibănescu Gh., *Catastihul vămilei Moldovei (1765)*, in: „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal din Iași”, anul I, fascicula II, iulie 1922, p. 193-239.

Favier J., *Istoria banilor. Apariția omului de afaceri în Evul Mediu*, București, 2006.

Iliescu O., *Moneda în România*, București, 1970.

Isăiescu E., *Contribuții la studiul circulației monetare în orașul Galați în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea (tezaurul din strada Republicii)*, in: „Danubius. Istorie”, vol. IV, Galați, 1970, p. 185-195.

Iorga N., *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. II, București, 1903.

Kirițescu C.C., *Politica de credit a României în perspectiva trecutului și viitorului*, București, 1942.

Kirițescu C.C., *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. I, ediția II, București, 1997.

Kirițescu C.C., *Moneda. Mică enciclopedie*, București, 1998.

Panuk Ș., *Sistemul monetar otoman în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, in: „130 de ani de la crearea sistemului monetar românesc modern”, București, 1997, p. 267-284.

Popescu M., *Monete de argint întrebuințate în Moldova la sfârșitul veacului XVIII*, in: BSNR, anul XXII, nr. 61-64, București, 1928, p. 24-27.

Râșcanu P., *Lefile și veniturile boierilor Moldovei în 1776. Document de la Grigore A. Ghica V. V.*, Iași, 1887.

Rutkowski J., *Histoire économique de la Pologne avant les partages*, Paris, 1927.

Secășanu C.C., *Numismatica medievală și modernă. Cuprinzând 60 ilustrațiuni în text*, București, 1942.

Ursărescu V., *Leul vechi*, in: BSNR, anul XVI, nr. 37-40, București, 1921, p. 26-29.

Urziceanu C.G., *Monete moderne românești*, in: BSNR, anii XXVII–XXVIII, nr. 81-82, București, 1933-1934, p. 156-165.

Velter A.-M., *Talerul-leu – precursorul monedei naționale a României moderne*, in: „130 de ani de la crearea sistemului monetar românesc modern”, București, 1997, p. 289-293.

Zane Gh., *Economia de schimb în Principatele Române*, Ediția II, îngrijită de Gheorghe Lușac, Iași, 2010.

Zane Gh., *Sisteme monetare și monete principale din veacurile trecute*, in: Cercetări istorice. Revistă de istorie românească, anul IV, nr. 1, Iași, 1928, p. 3-36.